

17. dat
met dege-
in 10. dat
hoof van
woonden
en, beide
Christen-
in of zelf
oordeelen
menschen
in bewe-

kelden er voor hadden. In dat geval krijgt de mededeeling van Origenes, dat in zijn tijd weinigen Plato lasen, maar allen Epictetus, groote waarde. Bovendien wanneer we in het optreden dezer heidenen terecht de voorzienigheid Gods bewonderen, dan is dat een reden te meer om aan te nemen, dat die voorzienigheid zich ook uitstrekte tot de armen der aarde.

Ik hoop door weglating van citaten en moeilijke gedeelten hiermee een zeer belangrijk deel van het referaat leesbaar gemaakt te hebben, zelfs voor niet-wetenschappelijke menschen en daardoor te hebben meegewerkt aan de zoo noodige popularisatie der wetenschap.

De toga.

ekenis de
and lurer
Evangelie
een zeg-
scheppen
e heiden-
van het
dat ook
kt waar-
t binnen
hun my-
ta. Soms
open hun
elken ze
op wie op
komst

te in de
het poly-
lythetisme
ze zich in
oedagogie
haarheven
delijke.
heidensch
het met
ot belang
van het
ons rean-
m plote-
t gemoed
de kern
d ook de
aest dat
te mon-
le groote
F. Woltjer
zer trekt
dom van
Felix en
et propa-
gand van

van het
prediking
de leer,
Gode vijf-
gus la-
ding van
ewustzijn
de ver-
de onder-
de fun-
dergraven
et zelfhe-
en kracht
toedelijke
erlusing,
bekeerling
het tijd

van het
gebracht
mischien
behoefde
e afschei-
verdwij-
st hebben
er vrouw
te koema-
loest, een
gangspunt
gevlucht

id in het
en wel
het volk,
ook al
epopulari-
bij echter
heid geen
— toch
vrij koud
drong de
licht niet
rein haar
e zonden
volgend
geschre-
ionius in
e's mees-
rd heeft.
te is de
drempel
ok buiten
e bemoeit
are volke-
dat wij
a werken
te studie
a hebben.
moeilijk
ding der
met aan
Wellicht
der voor-
hisch reli-
schouwen
ontwik

Doch om nu van den Olympus der wetenschap weer af te dalen naar den beganen grond. Of neen, af dalen is hier het woord niet. Het gaat toch weer over klimmen. Maar nu over het beklimmen van den kansel. In verschillende kerken, waar de oude toga was afgeschaft, wordt hij weer uit de kast tevoorschijn gehaald. Het is ook niet onmogelijk, dat men een nieuwe bestelt. Ook de Utrechtsche predikanten besloten ertoe. Maar dadelijk was een dagblad erbij om te insinueren, dat dit wees op een veranderde mentaliteit in onze kerken, die in vroeger, steiler dagen stellig voor „verflauwing der grenzen" zou zijn gequalificeerd. Da's geen gekheid.

Natuurlijk liet Dr de Moor zoo iets niet onder zich. Hij verdedigt zich en zijn collega's als volgt:

Dit stukje is in een onbewaakt oogenblik aan de pen der Redactie ontglipt. Had ze even de moeite genomen, inlichtingen te vragen bij degenen, die het kunnen weten, dan zou ze niet zoo volstrekt er naast geweest zijn.

Dan toch zou haar gebreken zijn, dat hier ter stede De Klarhamor en Pernhout javen lang in toga hebben gepreikt, en dat ook in andere Kerken, b.v. Amsterdam, onderscheidene predikanten, die voormannen waren der Doelen, dat gewaad droegen bij de bediening des Woords. Nooit is er in het niet dragen der toga een behoefte bevestigd om ook uiterlijk eenigszins anders voor de gemeente te verschijnen dan de Hervormde predikanten. Zoo klein zijn we gelukkig niet.

Van een veranderde mentaliteit is dus evenmin sprake.

In „vroeger, steiler dagen" is de toga, om nu maar bij Utrecht te blijven, van genoemde predikanten nooit als „verflauwing der grenzen" gequalificeerd. Reeds het noemen van de namen dezer zoo principieel krachtige en vasthoudende mannen doet zien, hoe abuis de courant van Bosch thans was.

Niet minder onjuist is de meening, dat men nu zou gaan inzien, dat een plechtig ambtskleed allerminst afbreuk doet aan den ernst der godsdienst oefeningen, aan het zuiver Calvinistisch karakter. Wanneer de Redactie beter op de hoogte was van de Kerkgeschiedenis, zou ze geweten hebben, dat in de beste dagen van het Calvinisme reeds dit inzicht bestond. Het is inderdaad niet iets nieuws, en evenmin een bewijs van bijzonder helder denken als men zoo iets vat.

Neen, de toga wijst niet op een „veranderde mentaliteit"; noch in dezen zin, dat wij minder steil zijn dan onze voorgangers, zooals de Redactie vermoedt, noch in dien tegenovergestelden zin, dat wij nu terugkeeren tot den scherpen strijd van de periode na de Doelen, toen in onze Kerk de toga gedragen werd. Ganzsch andere motieven hebben tot dit besluit geleid.

Ze zijn deze: een ambts gewaad heeft geen reilen van bestaan in onze Kerken. Maar het is noodig, dat de Dienaren des Woords optreden in een voegzaam, deftig kleed overeenkomstig de waardigheid van den Dienst des Woords; want al zijn de vormen niet van de hoogste beteekenis, waarde hebben ze toch zeker.

Nu is de „stijve gekleede jas", om met de Redactie te spreken, wel een deftig, maar toch een weinig bevreemdend costume. De witte das, niet minder stijf, werd hier reeds eenigen tijd niet meer gedragen en is in tal van Kerken afgeschaft. Anthonia Margaretha zegt ervan in „Vormen en Manieren": „Een witte das bij gekleede jas is uit de mode, en wordt alleen nog gedragen door koster, kelners en portiers. Ook door die predikanten, welke er bezwaar tegen hebben met de mode mee te gaan of die zich hierin willen schikken naar den verouderden smaak hunner gemeentelieden" (Blz. 66, 67).

Hier en daar werd reeds, maar men zegt, gepreikt in jacquet, met gekleurde das, met gestreepte broek. Het moge niet in strijd met de H. Schrift en de belijdenis zijn als men zoo doet, het is toch wel in strijd met de goede vormen en met den goeden smaak.

Het eenig motief der Utrechtsche predikanten om weer toga te dragen is geweest, dat zij voor wie in de bediening des Woords optreedt een deftig gewaad gepast achten en meenden, dat het best de van ouds daarvoor gebruikte toga dienst zou kunnen doen, omdat we daarin een costume hebben, door de historie gewijkt en dat niet aan de wisselingen der mode onderhevig is. Onderscheidene predikanten van de Gereformeerde Kerken deelen dit gevoelen en dragen haar reeds geruimen tijd. Wij besloten nu ook daartoe over te gaan; en zooals men ziet heeft dit niets te maken met al de motieven welke men aan de Oudegracht er in zocht.

Men zou als nieuw motief er nog aan kunnen toevoegen, dat voor predikanten, die in de week gewoon zijn een gekleede jas te dragen, de toga

voor den Zondag een aangename afwisseling biedt.

Laat ieder hierover denken, gelijk hij wil.

Zoo iets, dan behoort dit wel tot de zgn. adiaphora, de onverschillige dingen.

Veel is er in de laatste jaren veranderd.

Maar de woordspeling van voor 30 jaren niet: in de Hervormde Kerk leervrijheid, in de Gereformeerde kerken kleervrijheid.

HEPP.

BOEKBESPREKING.

„In den Réveilkring", door Everard Gwin.
Baarn — Hollandiadrukkerij, 1920.

Van de Réveil gaat nog immer stille bekoring uit. Het is een genot om nog eens in dien kring in te leven.

Ook al heeft men een open oog voor de fouten, welke deze religieuze beweging in de eerste helft der vorige eeuw aankleefden, al wordt het u hoe langer zoo duidelijker, dat ze wel moest verlopen, omdat zij geen reformatische stuwkracht ontwikkelde, omdat zij niet breed en diep genoeg ging, toch doet u de innige godsvrucht in die kringen zoo welvuldig aan. En als zij aan de literatuur, die daarover bestaat, eenige uren wijdt, zijn het u uren van retraits, van intimiteit, van kostelijke afzondering.

Van jongs af voelde ik mij tot de Réveil aange trokken, al waardeerde ik het betere, dat wij hebben ontvangen.

Daarom was een boek als het bovenaangekondigde mij zoo bijzonder welkom.

De schrijver heeft zijn kennis geput uit onuitgegeven dagboeken, en op onuitgegeven brieven ten getale van 5000.

Het biedt alzoo een gewenschte aanvulling op het bekende dagboek van De Clercq.

Hoewel de auteur, volgens eigen bekentenis, de godsdienstige overtuiging van de Réveilmannen niet deelt, heeft hij toch met blijbare weemoeds herinnering aan die goede dagen van ouds en met groote pietist dit werk geschreven.

Ik voor mij vond menige bladzijde verkwikkend.

Lang heb ik deze recensie uitgesteld.

Ik wilde n.l. wachten tot de ruimte van ons blad het veroordeelde er eenige van de beste bladzijden uit over te nemen.

Ze zijn ontleend aan het prachtige hoofdstuk over Mevrouw Groen van Prinsterer.

In de opmerking die wij zooveel uit den brief d.d. 4 Dec. 1831 van Mevrouw Groen aanhaalden, leert men haar zoo recht kennen. Het volk Des gloria, dat er in trilt, is geen machinale lippenpreveling van Heere Heere. Bij een ernstige ziekte van haar man schrijft zij: „moet ik niet bidden dat deze ure voorbij ga, maar bidden dat Zijn Naam worde verheerlijkt. — „Door mij en door mijn kinderen zoo teerbeminden „Willen". Zij wilde „dat ieder genus, iedere betrekking van vriendschap en liefde, dat alles, alles nader brengen tot den Heer; op wien kunnen de leden nauwere betrekking hebben dan op het hoofd". De opvatting van lichaam en leden (1 Cor. 12: 26, 27) het „nieuw geboort", „dat zij elkander liefhebt". (Joh. 13: 34) en het Hoogepriesterlijk „opdat zij allen één zijn" (Joh. 17: 21) — het zijn de leuzen, die in de brieven van Mevrouw Groen telkens terugkeeren. Steeds beschuldigde haar teer geweten haar, dat zij bekort school in liefde. Na het bezoek van een bepaald persoon, schreef zij aan een vriendin: „Vanmorgen had ik te minste zoo al geen liefde voor haar, teminste een levendig besef hoe onnatuurlijk mijn gewone koude is, hoe toch het oneid niet ten eendenmale onoverwinnelijk kan en mag zijn ontroost het andere. Ja, gebrek aan liefde, dat is vreeslijk". Een andere maal zegt zij: „... bidt toch met en voor mij om de ondervinding van de almachtige en vernieuwende kracht van dien Geest, opdat hart en ziel, leven en wandel, woorden en gedachten, heiliger, meer vervuld met God mogen zijn en ik meer afkeer van wereld en menschen moge hebben".

Was de eerstaangehaalde zinrede een weerslag van den godsdienstigen eisch; heb nu naasten lief als u zelf, de laatste aanhef betreft het — heb God lief bovenal. Eens schreef zij: „Wat is toch die ingenomeneheid met menschen een gevaarlijk ding voor mijn hart. Ieder oogenblik voeg ik dat, om a Saint indeed te zijn, 'thart bovenal wat te bewaren is, bewaard moet worden, dat aan God de eerste plaats, zoo geheel toebehoort".

Zij achtte het dus in 'algemeen een gevaar om te veel zich aan menschen te hechten. Jésus est notre ami suprême, Jésus is onze vriend boven allen, maar Malan's reveil-cantique. Maar de medemenschen mag en moet men — van godsdienstig standpunt beschouwd — als reisgezellen liefhebben. Mevrouw Groen viert in zichzelf heel, om haar eigen woorden te bezigen, wanneer zij weer een ziel heeft gevonden die denzelfden weg als zij wenscht te gaan en die zij eenmaal mag afwachten of „door wie zij mag afgewacht worden in het Vaderland. Inderdaad waren er velen die haar lief waren op de wereld, vele „geleiden", zooals zij het uitdrukt, „want het woord kommisson vindt zij „een bitter koel woord". Zeer velen schouwen bij toekoming haar liefde en vertrouwen, een feit, dat zij verklaart niet te kunnen begrijpen.

In haar hartelijke belangstelling in veler leven en lot moest zij wel eens klagen: „Het is niet te gelooven, hoeveel en verlerde bewaren tot ons worden gebracht". Men behoeft hier gelukkig als oorzaak niet enkel te denken aan de juiste, pessimistische opmerking van den Spreukendichter: „het goed brengt vele vrienden toe". Neen, het was niet minder haar bijzondere persoonlijkheid, die de harten voor haar won.

Gezellig bleef zij er nederig onder. Ten deele reeds door haar voortdurende zelfkritiek. Zij vindt een absoluut vertrouwen, blijkende uit het aanwijzen van elkanders gebreken, een hoofdvereishte voor vriendschap. En dan: het voortdurend zich rechten naar een bepaald ideaal, is een probaat middel tegen zelfoverschatting. Mevrouw Groen vond dit in haar intensieven en echten godsdienst. „Alle mijne wenschen, al waren ze ook nog zoo goed en groot, acht ik niets, vooral niet voor den volmaakte Reiger". Toen een later vriendinnen eens de klacht uitte dat het zoo moeilijk is om zó te handelen, dat men bevreden kan zijn met zichzelf, antwoordde zij dat die uitlating de opvatting inhield, dat men kon tevreden worden met zichzelf. En die mogelijkheid ontkende zij. „Ik ben er nu volstrekt niet voor om het trachten naar den volmaakte heid uit te sluiten, maar ik geloof dat hoe meer men daarin verdert des te harderder wordt ook de groote onvolmaakte heid van God voor onze ziel en daarbij vergaaf dan alle onze deugd; als wij alle Zijne geboden hebben bewaard" moeten wij dan niet zeggen, „ziet wij zijn onnutte dienstknechten en hebben niets meer gedaan dan wij behoorden te doen".

Deze uitlatingen zijn geen koel overgenomen formules en er blik door die woorden niet, gelijk door de gaten van Diogenes' gevild-schamel kleed, de ijdelheid, — neen, het zijn bekent-nisse omter schone Soele.

Het leit nu dat zij ten opzichte van zichzelf zoo sterk voelde het zinnmoedende haven het zinnmoed, maakte haar niet enkel nederig, zooals wij zagen, maar het maakte haar ook mild in de beoordeling van anderen. Sprekende over het gevoel van eigenwaarde, waarvoor vaak wordt gepleit, geeft zij te kennen dat een dergelijk gevoel mischieu tot op zekere hoogte noodig is, maar toch niet is overom te brengen met „die christelijke nederigheid, waardoor wij niemand hard beoordeelen, waar, door het gedurig denken aan den eenigen volmaakte, al onze deugd wegvallt".

Wij hebben hier niet te doen met een negatieve heilheid, waarbij men niss niet dat hinderlijk is. Er waren wel degelijk eigenschappen in anderen, die haar hinderden, een feit, waarvan zij zichreive als van iets verkeerd beschuldigde. Ook was zij niet onthout van te zins de ridicules. Maar de goedheid van haar hart en haar levendig besef, wie ben ik die een ander oordeel, gaf haar die indulgentie tegenover anderen. Nood wil zij anderen verdoelen. Zij wil ook rekones met invloeden, die op anderen hebben gewerkt. Eens sprekende over een fat in 'algemeen dromt zij er op aan om te overwegen wat „opvoeding, verstandelijke vermogens en veel dingen, kunnen hebben medegewerkt om iemand dat altijd belachelijk zelf-behagen te geven".

Niet alleen ten opzichte van 'ethische, ook ten opzichte van 'religieuze oordeelde zij mild. Aantrekkelijk is in dit opzicht hetgeen zij schrijft in een brief d.d. 11 Dec. 1831: „Over den Hr H. had ik vroeger u ook niet hooren spreken". — met geheel mijn hart heb ik leed over zulk een man en toch, hij zoekt naar waarheid, twist over godsdienst, — werkd die gelooven somtijds — mocht hij 'tuch in waarheid wenschen, er is niets beters als rints bij God, als vrede met Hem door onze lieve Zaligmaker. Hem te kennen, te aanbiden, te verheerlijken, wat anders geeft die vrede? — Ik wocht hem nauwelijks toen hij mij riep om toch niet meer 'thart geheel bezig te houden met allerlei ijdele woorden, inplaats van naar Hem alleen te luisteren — ik was verloren, maar hij redde, — niemand kan ik nu buitensluiten, want die de stem van degen Herder tot 'thart mocht klinken, zal tot Hem komen al schien hij ook verder afgedwaald dan ik".

Het valt mij moeijik niet meer te citeeren.

Ge komt hier onder den indruk van een teere, Christus minnende ziel.

Metten voelt zij hier een geestelijk gebrek in onzen tijd, ook in onzen kring.

Wij hebben te weinig van zulke mannen en vrouwen. De vacantie nadert.

Ik zou den raad willen geven, dat men ook dit boek in zijn koffer pakte om het ergens op een ver-scholen plekje te lezen.

Men zal er zeker kritiek op oopenen.

Maar er ook gewijde stemming van ondergaan.

HEPP.

STEMMEN UIT ONZE KERKEN.

Geachte Redactie!

Nu in de reeks hoofdartikelen, sinds de verschijning van het 1e nr gewijnd aan de ontvrouwing en de benadering van het doel van dit orgaan, blijkbaar een pauze bereikt is, gevoel ik behoefte mij omtrent eenige punten nader te orienteeren.

1o. Geconstateerd werd het bestaan van hervormingsgezinde richtingen in onze Kerken. Of aan meer dan twee richtingen gedacht werd, bleek niet. Ik meen er in hoofdzaak twee te zien, heb getracht mij van beider karakter en oogmerken een zoo klaar mogelijke voorstelling te vormen, doch kan daarbij natuurlijk feil zijn gegaan. Voor menigen heeft de toestand ook nog veel schemerachtigs. Eenmaal gegeven het feit, dat zich onder ons meer dan een reformatische richting reëel aandient, mag over dit naar schifting zwe-mend proces toch ook wel meer licht opgaan. Een karakteristiek, scherp gesteld in bezonnenheid, zou velen welkom zijn.

2o. Er zijn dus richtingen; of stroomingen, bewegingen, acties, zooals het bij afwisseling ook wel ge-noemd wordt. Dat zijn woorden, die, vooral als ze voor een kerkelijken toestand gebruikt worden, denken kunnen geven. Een blik op de positie van het Hervormd Kerkgenootschap, zowel vóór '86 als daarna, en we weten er misten alles en het niterste van. Ieder onzer heeft het recht zijn persoonlijk gevoelen te vertolken, maar reeds daaraan stelt de geheiligde conscientie en de Gereformeerde ordening van het kerkelijk leven grenzen. Des te meer voorzichtigheid zal dus worden vereischt, als het komt tot onderling contact en overleg van gelijkgezinden, zekere Kring formatie, het nemen van leiding, programstelling, doel bewuste propaganda en critiek, eventueel georganiseerd actie. Hoeveer is het betreden van dien weg — waar op men vordert zonder 't zelf haast te merken — verenigbaar met de Gereformeerde kerkelijke orde. Wat overal elders kan en mag, kan en mag daarom toch nog niet in de Kerk.

3o. Zij het op onderscheiden wijze, er wordt dan gestuurd naar reformatie der Kerk. Wat is dat voor een soort reformatie, die de komende tijd ons brengen moet? Reformatie is onder ons totnogtoe een begrip met een historischen, beperkten inhoud. Waar en waar-neer het fundament der Kerk, het Woord, het Sacrament, de Belijdenis, in het geding ligt, daar en dan gold de strijd der reformatie. Maar zoover is het onder ons toch nog niet, het reformatorenkleed kan nog ongelegd blijven. Moet het, instee van reformatie, mis-schien zijn: restauratie, of nog bescheidenet: verdere installatie?

4o. Dit blad wil zich in dienst stellen van het refor-matorisch streven. Maar hoe bepaalt het daarbij zijn verhouding tot de onderscheiden richtingen? Is dit orgaan niet meer dan een voor ieder reformatorisch gezinde toegankelijke spreekplaats, onder een redactie, die zich met de rol van ordebewaarder vergenoegt? Zoekt men in dezen weg eenheid, verwacht men haar daar ook? Of berust het stuur in handen van een bepaalde groep, die aan anderen vergunt nu en dan eens mee te rijden? Wie heeft dan de leiding? Ik verkeer ten deze onder een indruk, die echter gevolg kan zijn van een bedriegelijken schijn.

Ziehier eenige vragen, in haar bondigheid ongelukkig-lijk wel wat doende denken aan een verhoor, maar